

Iurie Colesnic

BASARABIA NECUNOSCUTĂ

Ediție în trei volume

II

CARTIER

Necesitatea de zei	9	Alexandru Plămădeală	247
Zamfir Rally-Arbore – patriarhul și opera lui	11	Nicolae Gumalic	301
Grigore Crețescu: „Sunt robul datoriei și al conștiinței mele”	31	Alexie Mateevici	309
Moise N. Pacu	43	Ion T. Costin	349
Alexandru Averescu	67	Anton Crihan	359
Natalia Keșcu – o basarabeană ajunsă regină	85	Theofil Ioncu	393
Dimitrie C. Moruzi	95	Leon-Donici Dobronravov	413
Manuil Poleac – un enciclopedist din tagma visătorilor	113	Ion Buzdugan	435
Theodor Râșcanu	117	Vasile Cijevschi	445
Carol Schmidt	139	Dimitrie Bogos	457
Teodor Uvaliev	155	Vladimir Cavarnali	477
Vasile Kalmuțki – drama unei familii celebre	161	Gib Mihăescu – prozatorul descoperit de un român	497
Dragomir State – un mare actor uitat	167	Misail Chiriță	507
Iustin Frățiman	179	Alexandru Ziloti – un nume din panteonul muzicii universale	517
Nicolae Popovschi	185	Sergiu Grossu	529
Vladimir Cristi	197	Preotul Vasile Țepordei: „În inima mea Basarabia este ca o a doua inimă”	545
Petre Gheorghian. „Am fost trecut întâmplător De Cardaș în Anthologie”	213	Paul Vataman – în bătaia crivățului de la răsărit.....	565
Maria Stere – În lumea asta <i>sunt femei...</i>	231	Arkadi Osmolovski: „Eu eram pentru independența Republicii Basarabene”	587
Milița Petrașcu	235	Ion Negrescu	595
		Andrei Ciurunga – o operă ca un testament poetic	623
		Indice de nume	645

ZAMFIR RALLY-ARBORE:

Respect pentru oameni și cărți

patriarhul și opera lui

„...Un prieten îl apreciezi numai după ce l-ai pierdut... Durea pierdere a străvechiului meu prieten, Zamfir Arbore, mi-a deșteptat amintiri, fără care viața și personalitatea acestui mare democrat nu pot fi înțelese de multă lume, chiar de persoanele care-și închipuie că l-au cunoscut pe Arbore în intimitate. Numai anumite amintiri, străvechi și răsărite deodată din pâcla trecutului, pot explica cum a putut să se formeze – dintr-o fudulă odraslă de boier basarabean, neclintită în tradițiile Bizanțului, – cum a putut să răsară și să se formeze un democrat, cu un anumit fond de idei și care n-a cunoscut compromisul și oportunismul caracteristic generațiilor cameleonice din partidele așa-zise înaintașe, pe care Arbore le-a văzut îndestul...”

Axinte Frunză

Despre Zamfir Arbore s-a scris mult, ca despre un patriarh al revoluției, începând cu simple crochiuri la ocaziile jubiliare și terminând cu monografii solide, precum *Zamfir Rally-Arbore* (Chișinău, 1983) a savantului Gheorghe Tulbure.

Unul dintre primele articole substanțiale a fost și cel semnat de istoricul literar și bibliograful Alexandru Kidell și inclus în *Istoria literaturii moldovenesti*, tipărită la Chișinău în 1958.

O bibliografie succintă nu epuizează volumul enorm de informații acumulat de-a lungul anilor. Enumerarea cronologică a evenimentelor și anilor trecuți nu poate substitui viața unui om și încercările dramatice prin care a trecut acesta. Dar cea mai adecvată metodă de a descifra o biografie rămâne totuși cea cronologică și, în cazul lui Rally-Arbore, poate fi prezentată astfel:

Zamfir Rally-Arbore

Originea

Primul Rally care s-a manifestat pe tărâmul social în Basarabia a fost Zamfirache Emanuil, născut la 1769(?), fost căminar și serdar în Moldova, dar care avea proprietăți la Dolna, Iurcenii, Găureni, Modval ș.a. A murit la Chișinău, la 22 decembrie 1831, și a fost înmormântat în cimitirul Râșcanu. Soția lui, Smaranda Arbore, fiica bucovineanului Dimitrie Arbore, descendent din Luca Arbore, a murit la 19 mai 1815, la Chișinău, și a fost înmormântată lângă Biserica *Sfântul Ilie*.

Zamfir Rally-Arbore s-a născut la 14 decembrie 1845, la Cernăuți, în familia fostului secretar gubernial al Basarabiei Constantin Z. Rally. Pictorul I. Chisăliță, originar de prin părțile Cernăuților, mi-a vândut o pânză reprezentând o casă care, după cum afirmă el, ar fi aparținut familiei Rally și în care s-ar fi născut viitorul scriitor și revoluționar.

Părinții: tata, Constantin († 1856), fiul căminarului Zamfirache Rally. A fost adoptat de bunicul său, Dimitrie Arbore, de aici și cel de al doilea nume de familie, pe care, mai târziu, l-a preluat Zamfir Arbore.

Mama, Olga († 1860), fiica președintelui Tribunalului Penal Condrat Iacob Reva.

Într-o autobiografie, Zamfir Arbore consemna:

„M-am născut la 1848(?) la Cernăuți. Părinții mei sunt români din Basarabia. În România n-am rude. Familia mea e o familie veche; străbunii mei de ambele părți sunt boieri din Moldova: Grigore Arbore¹ și Zamfirachi Rally. Cel dintâi a murit în Moldova, iar cel din urmă a emigrat în suita lui Petriceicu-Vodă, la 1673, împreună cu Hasdeii, în Polonia; apoi, întorcându-se iarăși în țară, s-a stabilit în Basarabia, unde a și murit”. (În temniță, Craiova, 1897).

1 Arbore – numele utilizat în cronici și în documentele epocii.

Ecaterina Arbore, fiica lui Zamfir Rally-Arbore, poetă și om politic în RSSA Moldovenească

Ecaterina Stamo, născută Rally

Originea lui o găsim expusă și în volumul doi al cărții lui Gheorghe Bezviconi „Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru”.

Respect pentru oameni și (București, 1943, pag. 149-1500:

„Ralli, 1845, VI, acte 1794, români, de origine levantină. Urmașii lui Ioan și Mihail, fiii căminarului Zamfirache²; au mai fost doi fii: Grigore († 1835) și Constantin († 1856), adoptat de bunicul său, D. Arbure; Constantin Ralli-Arbure³ s-a căsătorit cu Olga († 1860), fata președintelui tribunalului penal Condrate Iacob Reva (1776-1837). Ioan († 1858), moșier la Doina, epitrop onorar al Liceului Regional din Chișinău (1844-

1853)⁴, căsătorit cu Ana Poltorațki, a fost tatăl prințesei Elena I.V. Mamatov, Nadejdei D.I. Polonski și al lui Constantin (1847-1889), căsătorit cu Eugenia (1850-1894), fata generalului Ksaverie Simion Kudrevici (1808-1871), femeie de bine.

Mihail Ralli († 1861), moșier la Vărzărești (Lăpușna), s-a căsătorit cu Domnica Gond. Reva (1818-1841), apoi – cu Eliza (1828-1914)⁵, fata

2 Partea I, 206; și vol. I, p. 172.

3 Tatăl publicistului Z. Ralli-Arbure († 1933); compl. T. Cornel, op. cit., p. 85.

4 Lista epitropilor onorari ai Liceului Regional este redată în complet la A. Krupenski, *op. cit.*, II, p. 2, și N. Lașcov, *op. cit.*, II, pp. 3-4; a se corecta: 1831-1834 Al. Sturdza, 1834-1839 Matei Krupenski, 1839-1841 dr. Al. Semașko, 1841-1844 Nicolae Catargi, 1844-1853 I. Ralli, 1854-1863 Teodor Kazimir, 1863-1868 Gh. Krupenski, 1873-1882 gentilhomme Mih. Sim. Gherașce-nevski, 1882-1892 Ioan Catargi, 1893-1896 N.N. Donici., 1896-1901 Mih. M. Katakazi, de la 1901 Adam Balinski.

5 Sora generalilor Mihail și Vladimir Makeev. Eliza s-a măritat apoi cu amiralul Wojewodzki (blazon «Abdank»).

Eugenia Rally

Nina Arbore, fiica lui Zamfir Rally-Arbore, pictoriță

generalului Petre Const. Makeev (1793-1866)⁶; copiii săi: Alexandru (1838-1887), căsătorit cu Ecaterina, fata colonelului Nicolae Hotiaev, și Elena (1854-1880), măritată cu viceamiralul prinț Leonida Alexe Uhtomski. Fiicele lui Alexandru: Eliza Țvetinovi și Elena († 1939), măritată cu ofițerul baron Alexandru, fiul lt.-generalului baron Justin Hubsch von Grossthal⁷.

6 Generalii Kudrevici și Makeev sunt înmormântați la cimitirul Râșcani din Chișinău. Generalul Kudrevici a fost comandantul cercului de recrutare al Basarabiei, iar fiul său, Vladimir (+ 1905), președinte de tribunal la Chișinău.

7 Fiul lui Kazimir Hubsch, cunoscut reprezentant al Danemarcei la Constantinopol, ajuns baron von Grossthal (Buiuc-Dere). Justin (+ 1898), prima oară s-a căsătorit cu Domnița Ecaterina Barbu Știrbei; copiii lor au murit de timpuriu. A doua soție a fost Fanthon de l'Etang, mama lui Alexandru și a Mariei, măritată cu Vlad. I. Rebicov, compozitor, fondatorul școlii de muzică din Chișinău. În cele din urmă, Justin a fost guvernator la Baku. Arhiva baronei Elena Hubsch von Grossthal și a Mariei Rebicov (+)."

Zamfir Rally-Arbore și-a făcut studiile liceale inițial la Chișinău, apoi la Nikolaev și Moscova.

S-a înscris la Liceul Nr. 1 din Chișinău în 1858. Învăță aici timp de cinci ani, este exmatriculat, cu dreptul de a se înscrie într-o instituție de învățământ similară. Pleacă la Nikolaev, gubernia Herson, se înscrie la un liceu de acolo, dar, întrucât nu s-a adunat un număr suficient de elevi, a fost nevoit să renunțe. În 1864, susține, la Moscova, examenele pentru ultima clasă liceală și, în 1865, devine student al Facultății de Medicină a Universității din Moscova. Pomenindu-se în ambianța mișcării revoluționare narodniciste, se încadrează, treptat, într-un asemenea cerc, făcând cunoștință cu renumiții activiști în epocă N. Ișutin și D. Karakozov, care, la 4 aprilie 1866, au întreprins un atentat asupra țarului, trăgând dintr-un revolver, dar n-a nimerit ținta.

Zamfir Rally-Arbore în viziunea fiicei sale, Nina Arbore

La 14 aprilie 1866, a fost arestat și Z. Rally-Arbore, dar, deoarece nu participase la atentat, a fost eliberat peste cinci zile. O vacanță în Basarabia i-a mai luat din stresul provocat de aceste evenimente. Decide să se transfere la Academia Medico-Chirurgicală din Petersburg. Aici, în 1868, face cunoștință cu profesorul Serghei Neceaeu, a cărui personalitate l-a marcat pentru toată viața.

„Eram băiat de 16 ani, când am isprăvit Liceul. Universitatea o priveam drept un templu, în care intrând credeam că voi cunoaște tot ce frământa sufletul meu de copil.

...Soarta a voit ca să intru la Universitate tocmai în groaznicul an pentru Rusia, 1866. Pe tronul țarilor era repausatul împărat Alexandru al II-lea, care, din liberatorul robilor, din reformatorul Rusiei, se transformase în sugrumătorul Poloniei. Tinerimea universitară, entuziasmată de emanciparea țăranilor, primi cele dintâi lovituri din partea guvernului imperial, care a introdus o disciplină militară în școalele superioare.

...Aurul iubit al junimei – Cernășevski – era trimis în Siberia; poetul admirat de noi – Mihailov – zăcea pe patul de moarte în minele din Nercinsk”.

(Temniță și exil, Râmnicu-Sărat, 1894)

În luna martie 1869, participă la mișcările studențești de protest din cadrul Academiei, este arestat și închis pentru prima oară în fortăreața-pușcărie Petropavlovsk. Exmatriculat la 27 martie 1869, revine în Basarabia. Dar, în luna aprilie a aceluiași an, este arestat în legătură cu procesul Neceaeu și, până la 16 martie 1871, se află din nou în închisoarea Petropavlovsk. Eliberarea sa din pușcărie o datorează cauțiunii depuse de principele Constantin Moruzi, tatăl scriitorului Dumitru C. Moruzi. Principele și-a asumat toată răspunderea pentru tânărul basarabean, care, folosindu-se de pașaportul colegului său de clasă, Anatoli Bi-

Zamfir Rally-Arbore în viziunea fiicei sale, Nina Arbore

bikov, prin vama Novoselița, sub nume străin, părăsește Rusia, îndreptându-se spre Elveția. Constantin Moruzi a avut multe neplăceri din cauza acestei evadări. N. Catargi l-a acuzat public, în ziar, că susține răzvrătiții. Dovezile principelui n-au întârziat să apară, dar cred că cel mai bine le-a expus Gheorghe Bezviconi într-un studiu foarte documentat, tipărit în revista lui Nicolae Iorga:

„N. Catargiu îl mai acuză pe Moruzi de a fi intervenit pentru revoluționarul Zamfir Rally (Arbure), care, eliberat pe garanția prințului din închisoare, a fugit

în străinătate. Moruzi răspunde că a fost rugat de dna R., mătușa tânărului, recomandată de C. Cazimir din Milești, pentru salvarea unui „copil nepriceput”, amestecat în nenorocita afacere a lui Neceaeu.

Este o etapă puțin cunoscută din viața aventuroasă a lui Zamfir Rally-Arbure (1848-1933)⁸, povestită întrucâtva și în amintirile sale din revista „Băloae” (Petersburg, iulie 1906). Studentul Rally l-a cunoscut pe învățătorul Neceaeu în 1868. Activitatea lor comună

8 G. Bezviconi, Rally-Arbure, *Din trecutul nostru*, nr. 17-20 din 1936, pp. 75-94.

Pan. Halippa și colegii de generație la mormântul lui Zamfir Rally-Arbore. București, Cimitirul Sf. Vineri, 28 aprilie 1968. Rândul I, de la stânga la dreapta: Teodor N. Păduraru, Elefterie Sinicliu și Dănuț Arbore, strănepotul lui Z. Arbore. Rândul al II-lea: Zinovie Buruiiană, Ștefan Săvescu, Theodor Iacobescu, Pan. Halippa, Maria Arbore, nora lui Z. Arbore, Ghiță Cristescu-Plăpumar. În spatele crucii: Andrei Plămădeală, A. Nistor, Nicolae Suruceanu, dl Marinescu și dl Constantinescu

de răzvrătire a tineretului, începută în februarie 1869, a avut ca efect, în luna următoare, prima arestare a lui Rally, iar, în mai, înmănișarea lui la castelul Litovski.

Complice la complotul lui Neceae, la finele lui iunie, a trecut pragul cetății Petropavlovsk, urmând a fi deportat în octombrie 1871. Parte din suferințele sale, autorul le descrie în „Temniță și exil”, lipsită de adevăr, căci, pe cât știm din cele ce aflăm mai jos, în urma intervenției lui Moruzi, tânărul este eliberat din cetate, fără să fi fost deportat și fără să fi evadat⁹. Zamfir Rally fuge în Elveția, unde își continuă activitatea, călcând nu numai obligația sa față de Moruzi, dar și cele ce le scrie în scrisoarea alăturată. El continuă chiar legăturile cu Neceae, care șantajează, în octombrie 1869, pe avocatul Kolacevski, iar în noiembrie omoară pe studentul Ivanov. Indignarea lumii intelectuale se revarsă asupra lui Neceae; scriitorul Dostoievski se interesează de

9 Aceasta ne-a confirmat-o și d. G.V. Madan.

Zamfir Rally-Arbore tânăr

soarta lui Ivanov, pe care-l redă întrucâtva în romanul „Demonii”, supt numele de Șatov¹⁰. Până și anarhistul Bakunin scrie, la 17 august 1871, lui S. Serebrennikov despre Neceae, venit la Zürich, numindu-l: „un meloman al omorului, un primejdios și desfrânat nebun, care sperie oamenii și împotriva căruia trebuie luate măsuri salvatoare.” Și numai studentul fugar Zamfir Rally continua să-i fie prieten acestui Neceae, stabilit supt numele de Lüders, la Zürich, în primăvara anului 1872, chiar la Rally. Dar iată scrisoarea studentului către C. Moruzi, pe care acesta o publică, destul de naiv, în 1884 (?), crezând că a făcut un lucru bun, eliberând pe „nevinovatul copil” din temniță¹¹:

„Mult stimate Prințule,

N-am să caut să mă justific în fața D-voastră, deoarece toate justificările în acest timp, din partea mea, ar fi nelalocul lor. Prezența mea în străinătate, într-un viitor apropiat, ea însăși are să fie o justificare pentru mine. Lipsa de credit a situației mele în Basarabia, pierderea speranței de a mă întoarce într-una din Universitățile rusești, dorul și lipsa de activitate, iată ce m-au silit să fug și să studiez. Acum, urmez medicina la una din Universitățile elvețiene; studiez, citesc și, în felul acesta, îmi îmbogățesc cultura. Cărțile serioase și instrucția terminată îmi vor da dreptul deplin de a vă prezenta justificarea mea. Atunci D-voastră veți fi în stare să judecați dacă am fost în drept să procedez astfel.

Eu mă amestec în viața emigranților politici, și ca- uza este cea mai simplă. Am găsit o mulțime de cărți în limbile germană și franceză, care mi-au absorbit și-mi absorb toată atenția. Mult trebuie să știe cineva ca să se considere unitate politică; eu nu pot să iau asupra mea această răspundere, deoarece, înainte de toate, sunt cinstit. Înainte de toate, se cere știință, știință serioasă, nu superficială. Am învățat să lucrez și numai să lucrez, adică să-mi îmbogățesc cunoștințele: iată țelul pribegiei mele.

Deci, judecați-mă, prințule, dacă socotiți că am călcat cuvântul ce v-am dat. Îndată ce voi termina cursul și voi primi diploma, mă voi preda judecătorilor patriei mele, deoarece atunci n-are să-mi fie rușine să mă prezint la judecată.

10 Caietele cu note ale lui F.M. Dostoievski, Moscova, 1935.

11 Telegraful Novorosiei (Новороссийский телеграф).

Profit de prilej, prietule, ca să vă exprim, încă o dată, recunoștința mea cea mai adâncă pentru eliberarea mea din cetatea Petropavlovsk. Să mă credeți, prietule, că asemenea lucruri nu le uită niciodată nici inima cea mai nerecunoscătoare. Cu respect sincer, rămân devotatul D-voastră, Zamfir Rally, Milano, 10 mart'.

(Institutul de Istorie Universală, *Revista istorică*, publicație trimestrială sub conducerea lui N. Iorga, vol. XXVI, nr. 4-6, aprilie-iunie 1940, p. 154-170.)

Studiile universitare le termină la Zürich (Elveția), unde își desăvârșește specializarea în medicină.

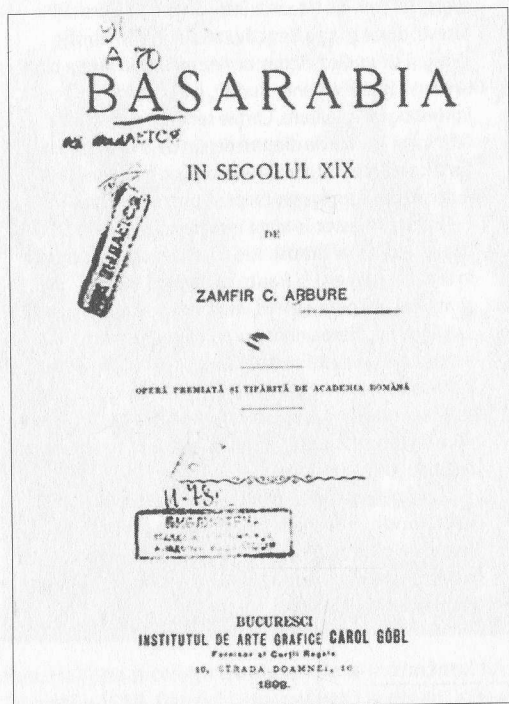
Din 1880, se stabilește în România. Era o ancorare, în primul rând – spirituală, în solul patriei. De fapt, această ancorare l-a și smuls treptat din mrejele activității revoluționare de extremă.

A cunoscut elita românească prin reprezentanții săi de marcă: Mihai Eminescu, C.A. Rosetti, C. Dobrogeanu-Gherea, Ion Luca Caragiale ș.a.

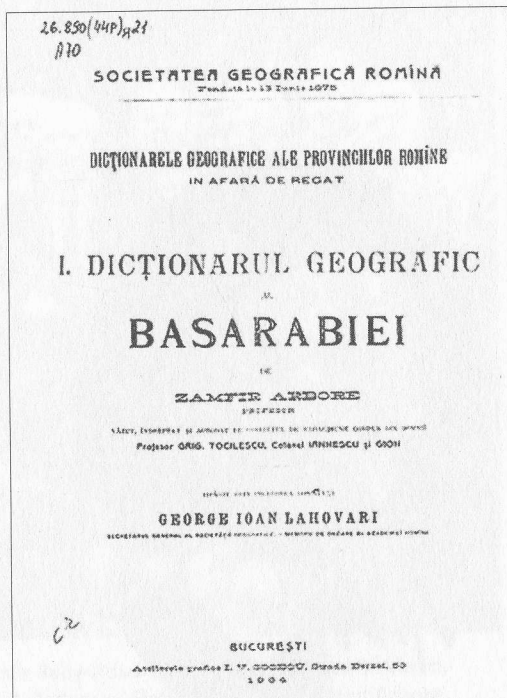
Doctorul Petre Cazacu a făcut niște însemnări chiar în ziua decesului. (El a fost omul care, pe parcursul mai multor ani, l-a cunoscut și a colaborat cu Zamfir Arbore.) Din acele însemnări subiective, publicate în ziarul *Adevărul*, joi, 6.04.1993, sub titlul *Din viața și lucrările lui Zamfir C. Arbore*, reproducem doar un fragment:

„În țară

Aici începe prin a fi redactor la „Românul” lui C.A. Rosetti, conlucrând cu Emil Costinescu și [I.C.] Bibicescu, cu care a rămas bun și nedespărțit prieten până la

Foaia de titlu a cărții *Basarabia în secolul XIX* (București, 1898)

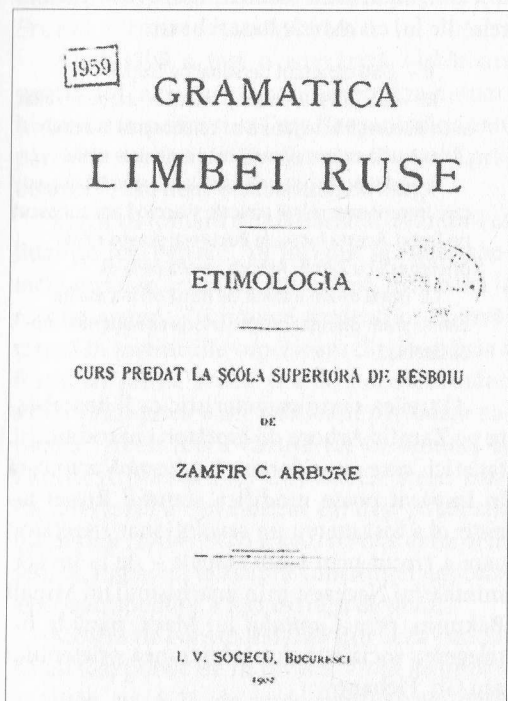
Foaia de titlu a cărții *Dicționarul geografic al Basarabiei* (București, 1904)

moarte. Apoi, trece la „Telegraful”. În timpul războiului de la 1877-78, a trebuit să se retragă un timp din București la Argeș, pentru a nu fi arestat de poliția rusă. În acea perioadă, leagă intimă prietenie cu începuturile mișcării socialiste românești. Dr. [N.P.] Zubcu Codreanu-Basarabeanu, dr. [C.] Istrati etc. sunt prietenii lui. Apoi, vin: Dobrogeanu-Gherea, Ion Nădejde, V.G. Morțun, d-rul Russel de la Iași (alt basarabean), d-rul Petru Aleksandrov, refugiat din Rusia, d-rul Filip Codreanu și Andrei Dumitrescu (Bulat), basarabeni și mulți alții, rând pe rând, îl frecventează, îl ascultă și se inspiră de la el. Cum Arbore n-a fost niciodată marxist, ci social-revoluționar, el a aderat intim la mișcarea social-democratică din țară, care era marxistă.

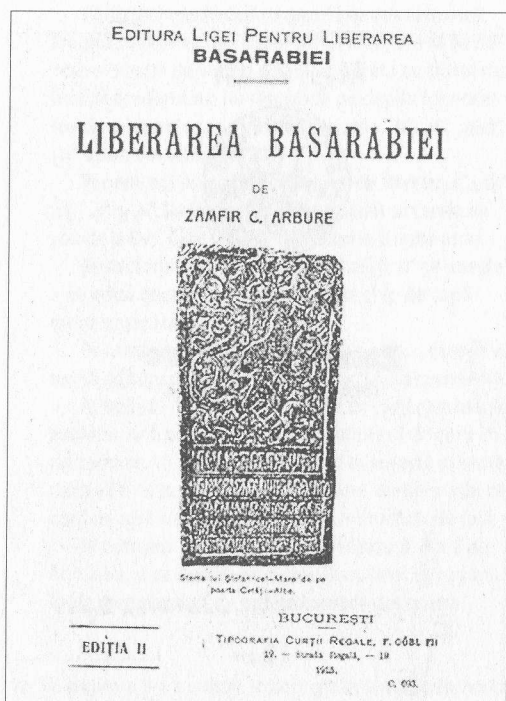
Și în străinătate, dar mai cu seamă în țară, Arbore a fost permanent militant contra țarismului, luptător pentru unirea Basarabiei și prieten al polonilor.

În această privință, era identic cu bătrânul Bogdan Petriceicu Hasdeu, cu care era intim amic.

În casa lui Arbore, veneau toți acei care erau împotriva țarismului, pentru eliberarea Basarabiei și a Poloniei. Întâlneau acolo oameni de diferite neamuri, din diferite medii, din diferite țări, de diferite dogme politice, dar legați toți printr-un profund sentiment contra țarismului și pentru eliberarea popoarelor de sub jugul lui. Și toți găseau la el un cuvânt de îmbărbătare, de îndrumare și ajutor. Poliția țarismului mereu îl spiona, dar nu putea să-i facă nimic, nici în timpul când nu devenise încă cetățean român, pentru că vechea generație de oameni politici din Țara Românească, sub regele Carol I, ocrotea, desigur, nu direct și pe față, dar nu mai puțin sincer și real, orice mișcare contra Rusiei, în limitele permise de legi și Constituție.

Foaia de titlu a cărții *Gramatica limbei ruse* (București, 1912)

Foaia de titlu a cărții *Liberarea Basarabiei* (București, 1915)

Publicist vechi, colaborator la diferite jurnale și reviste democratice de pe timpuri, toată activitatea lui publicistică era unitară, împotriva tiraniei, împotriva țarismului, pentru eliberarea tuturor popoarelor...
...Era bun, delicat. Ura reclarea [reticența], arghirofilia, arivismul.

Îi plăceau florile, animalele, oamenii și cărțile.

Inteligent, cavalier, bine-crescut, bărbat fin, cu cultură universală vastă, ar fi putut ocupa situații înalte oriunde. A preferat să ducă viață modestă, corectă, sobră, ascetică, numai în slujba idealului său."

Dacă ar trebui să tragem o concluzie despre această mare personalitate istorică, s-ar cuveni să începem cu faptul că cea mai pronunțată particularitate a lui Zamfir Arbore a fost umanismul. El, întotdeauna, a pus înaintea intere-

selor personale interesele mulțimii, interesele omului simplu, dezarmat în fața nevoilor și neajutorat de nimeni. O altă trăsătură, la fel de pronunțată, o descoperim în tendința lui de a lupta cu puterea care asuprește mulțimea.

El considera că forța opresivă era reprezentată prin împăratul Rusiei și toate energiile tinerești le-a concentrat la luptă împotriva acestui simbol suprem al asupririi. Consecvența lui în acest sens o demonstrează numele personalităților care au fost găzduite în casa lui în diferite perioade: L. Troțki, Cristian Rakovski, Maxim Litvinov ș.a. În dosarul lui Pan. Halippa din Arhiva Serviciului de Informații și Securitate, se păstrează mărturii elocvente.

Pan. Halippa, în închisoarea N.K.V.D.-ului din Chișinău, la 29 martie 1952, își amintea de relațiile lui cu marele basarabean:

„Î: — L-ați cunoscut personal pe Troțki?

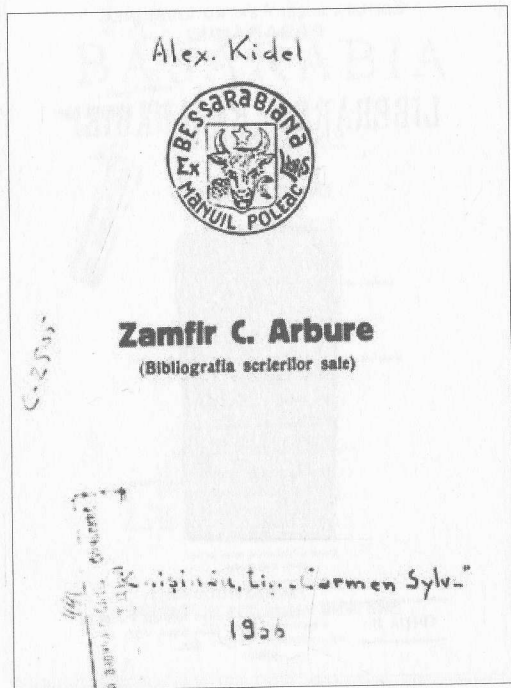
R: — Da. În 1910, un timp relativ scurt, m-am aflat în or. București în legătură cu colaborarea la ziarul „Adevărul”, unde erau publicate articolele mele.

În acel timp, locuiam în casa lui Zamfir Arbore, cu care întrețineam relații amicale și acolo l-am cunoscut pe Troțki. Acesta locuia la București și avea relații prietenești cu Zamfir Arbore, venea pe la el.

Cu Troțki m-am întâlnit de două ori în casa lui Zamfir și am discutat despre mișcarea națională din Basarabia."

Al treilea semn caracteristic ce îl deosebește pe Zamfir Arbore de luptătorii narodniciști, fanatici, care considerau că o bombă aruncată în împărat poate modifica statutul Rusiei țariste: el a fost mereu un revoluționar cugetător, care a trecut prin toate etapele – de la învățăminte la Neceaeve, prin anarhismul lui Mihail Bakunin, prin *Capitalul* lui Marx, până la înțelegerea socialismului în viziunea prietenului său Gh. Plehanov.

A patra calitate, și poate cea mai importantă, o găsim foarte bine conturată în dragostea lui pentru Basarabia, pentru baștina strămoșilor.

Foaia de titlu a cărții lui Alexandru Kidel *Zamfir C. Arbore (Bibliografie)* (Chișinău, 1936)

A avut curajul să conștientizeze că, chiar și răspândită printr-o rețea prin toată Europa, mișcarea revoluționară antițaristă, în formula preconizată de narodniciști, nu are sorti de izbândă. Și atunci, evident, gândul lui se întoarce la mișcarea națională pe care, ca forță motrice a revoluției, el, la acel moment, o ignorase. Îi ajută pe basarabeni, începând cu fiecare individ, cu fiecare student, și terminând cu marile personalități. În anturajul lui, îi găsim în diferite etape și pe B.P. Hasdeu, și pe Gheorghe V. Madan, și pe Al. Ușurelul ș.a.

Viziunea lui revoluționară a mers mai departe decât intuiția oamenilor politici, el a fost unul dintre primii care, atunci când țarismul sărbătorea o sută de ani de la ocuparea Basarabiei, a prorocit, ca și bunul său prieten Axentie Frunză, formarea României Mari.

Anul 1905 a fost o adevărată sărbătoare pentru toți acei care luptau împotriva monarhismului imperial rus. Casa Romanovilor, care părea de neclintit, a dat fisuri evidente și prăbușirea ei era doar o chestiune de timp.

Patrioții români din Basarabia, avându-l ca lider pe Ion Pelivan, au început să caute contacte serioase cu cei de peste Prut, încă până la revoluția rusă. Trimiterea studenților la învățătură în instituțiile superioare din România a fost doar prima probă, cea de a doua urmând să fie înființarea unei publicații periodice naționale. Acest lucru căzuse tot în sarcina lui Zamfir Arbore și a lui Constantin Stere. Istoria ulterioară a demonstrat că, deși publicația *Basarabia* (1906-1907) a avut o viață extrem de scurtă, impactul ei asupra conștiinței naționale a basarabenilor a fost extrem de mare.

Mostre de corespondență din acea perioadă au fost publicate în revista *Viața Basarabiei* (1936, nr. 6-7), de unde reproducem două scrisori:

ONORATE DOMNULE ARBURE!

În Chișinău, de v'o 2 luni deja, există un cerculaș de moldoveni, care și-au pus de scop – propagarea ideii naționale.

Eu, subscrisul, sunt părtaș și membru al acestei organizațiuni și, de la numele ei mă adresez către Dvs., ca la un om cu o mare experiență și ca la un patriot încercat, după cum vă știu din scrierile Dvs. (mai ales „Istoria Basarabiei”), din recomandările prietenului meu Șt. Usinevici, din apelul Ligii Culturale a Românilor din Basarabia și din istoria revoluției rusești.

Firește că nouă mai întâi ne trebuie școală națională și noi sperăm ca, de-acu după manifestul de la 17 octombrie, dreptul de a ne învăța copiii în limba română în curând va fi dobândit.

Această chestie are sa fie discutată în toate detaliurile na predstioașcem gubernskom zemskom sobranii.

Al doilea – ne trebuie o gazetă moldovenească. Fiindcă mulțimea nu citește șrifutul latin, are să fie nevoie o bucată de vreme de editat gazeta cu șrifutul rus. Însă abecedarul rus nu răspunde pe deplin foneticii române. Literale sau mai bine sonurile: „h”, „d”, „g(e)”, „u” lipsesc în alfabetul rusă.

Punem, noi putem să le înlocuim cu literale: „x”, „dz”, „dj”, „y” și „b”. Dar tot mai bine am socotit să cerem un sfat de la Dvs. Cum Dvs. ne veți sfătui în chestia asta?

Redactorul gazetei „Bessarabskaia jizn” se unește a ne edita gazeta moldovenească în chip de supliment la gazeta sa.

Pe urmă, credem că vom găsi v'un editor, care se va uni să editeze o gazetă română cu totul independentă.

Al treilea – simțim o mare lipsă de cărți române de tot felul. Ar fi bine să formăm o bibliotecă de cărți curate române. Vă rugăm să ne ajutați în această privință, dacă va fi cu putință. Dvs. foarte bine, credem, știți ce cărți ne sunt mai trebuincioase în momentul de față.

Al patrulea – am dori să fim în legătură, afară de România, și cu Transilvania și cu Bucovina. Vă rugăm să ne recomandați, ce gazete române din aceste

12 Pe pagina a 8-a a acestei scrisori, găsim următoarea notiță, scrisă cu mâna proprie a lui Zamfir Arbore: „1905. S-a expedit o tipografie (la) «Bessarabskaia jizn», din București, care a costat 17.000 lei, numai litere turnate la Carol Göbl din Strada Doamnei. A primit Nour din partea lui Zaharov”.